

Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Кривець Людмила Володимирівна

УДК: 302 +301 +316. 324

**СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ
У ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія
та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Дмитрієва Маргарита Степанівна,
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
професор кафедри філософії та соціології

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Халапсис Олексій Владиславович,
Національна металургійна академія України
професор кафедри філософії

кандидат філософських наук
Закревський Володимир Енгельсович
Південний науковий центр НАПН України
старший науковий співробітник

Захист відбудеться _____ травня 2011 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36

Автореферат розіслано _____ квітня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балашенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В ХХІ столітті в масштабах людства розвивається постіндустріальне суспільство, що проголошує пріоритет інновацій у науці і техніці, покликаних об'єднати людство в ім'я подолання глобальних екологічних, економічних і політичних проблем. Але, не дивлячись на стрімкий прогрес, який висунув на перші позиції наукомісткі галузі знань, глобальну комп'ютеризацію та появу розгалужених інформаційних систем, людство, як і раніше, роз'єднане за ознаками расової і національної приналежності, культурно, економічно і політично.

В умовах сучасного постіндустріального суспільства взаємодію між членами соціуму, між людством і природою необхідно спрямувати на пошук взаємозв'язків, необхідних для подолання розбіжностей і встановлення соціального взаєморозуміння. Відповідно актуалізується потреба в теоретичному обґрунтуванні нової парадигми соціальних відносин, яка дозволить відновити цілісність суспільства, розробити засоби досягнення соціальної злагоди і можливості спільного творчого сприяння. Соціально-філософський аналіз проблеми взаємодії може внести значний внесок у сучасну теорію і практику дослідження соціальності. Холістична парадигма вивчення суспільства як цілісності висуває проблему філософського осмислення феномену соціальної взаємодії саме як процесу, що зв'язує в єдине всі щабелі соціального організму.

Взаємодія є однією з фундаментальних підстав соціальних процесів, завдяки якій отримують подальший розвиток як безпосередні, так і опосередковані відносини соціальних систем різного масштабу. У цьому плані Україна представляє собою унікальне цивілізаційне явище. На її теренах протягом століть, йшов процес взаємовпливу різних цивілізаційних начал буття. Історична потреба у міжкультурному діалозі та сучасні нестабільні суспільні умови призводять до усвідомлення громадянами сучасної української держави значення проблеми оптимізації соціальної взаємодії, заснованої на принципах толерантності й довіри задля покращення суспільних відносин як всередині країни, так і за її межами. Ця особливість соціальної взаємодії зумовила дослідницький інтерес до неї і окреслила необхідність присвятити дисертаційне дослідження вивченню саме даного феномену.

Різні аспекти соціальної взаємодії, в межах осмислення соціальних відносин в суспільстві залишаються у фокусі філософського аналізу протягом останніх десятиліть. Проте, в соціогуманітарному знанні не вироблена єдина цілісна концепція соціальної взаємодії, досі відсутнє її змістовне визначення, структурний аналіз, які могли б стати не тільки вихідним підґрунтям розуміння, а й підставою для побудови ієрархічної теорії типів соціальних відносин.

Актуальність розробки теоретичних основ соціальної взаємодії доби глобалізації визначається також потребами прогнозування змістовних ліній соціального управління економічною, політичною, культурною та духовною сферами суспільного життя, з метою запобігання негативних варіантів соціального розвитку та наукової оцінки соціального буття сучасного українського суспільства. Саме це поставило перед нами наукову задачу, яка полягає в соціально-філософському аналізі феномену соціальної взаємодії в контексті сучасного постіндустріального суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах науко-дослідницької роботи кафедри філософії та соціології Державного закладу "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського" "Інноваційність в методології та технології наукового й соціального пізнання" (реєстраційний № 0109U000194) і спрямована на дослідження важливих аспектів соціально-філософського осмислення буття соціуму.

Мета дослідження полягає в концептуалізації феномену соціальної взаємодії та його діалогічного механізму в умовах формування і розвитку сучасного постіндустріального суспільства. Досягнення цієї мети забезпечується вирішенням наступних дослідницьких завдань:

- провести аналіз загально-філософської категорії "взаємодія";
- визначити зміст поняття "соціальна взаємодія";
- проаналізувати існуючі підходи щодо змісту структури соціальної взаємодії;
- дослідити значення міжсуб'єктного діалогу як організуючого механізму соціальної взаємодії;
- розкрити зміст та напрямки розвитку взаємодії в економічній, політичній і культурній сферах сучасного суспільства;
- здійснити ретроспективний культурно-історичний аналіз соціальної взаємодії в Україні;
- окреслити можливості реалізації творчої особистості як основного суб'єкта соціальної взаємодії в постіндустріальному суспільстві.

Об'єкт дослідження – постіндустріальне суспільство на сучасному етапі розвитку.

Предмет дослідження – феномен соціальної взаємодії в контексті постіндустріального суспільства.

Методи дослідження. Методологічний фундамент дослідження склали загальнонаукові принципи системно-структурного та структурно-функціонального аналізу в поєднанні з конкретно-історичним методом, що надали можливість простежити генезис розвитку предмета дослідження у статичному та динамічному вимірах. До методологічного апарату дослідження увійшли провідні ідеї постмодернізму та постструктуралізму, принципи синергетики як основи аналізу складних, багатомірних нелінійних систем, однією з яких є сучасне суспільство.

Теоретичну базу дослідження становлять ідеї філософії діалогізму: теологічного діалогізму М. Бубера, діалогіки М. Бахтіна, діалога культур В. Біблера.

Аналіз основних тенденцій розвитку соціальної взаємодії в постіндустріальному суспільстві, а також оцінка можливих перспектив формування та подальшої еволюції суспільних відносин, які передбачають звернення до дослідження процесів, поки ще далеких від свого завершення, актуалізували використання методів ймовірнісного соціального прогнозування.

Наукова новизна отриманих результатів. Вперше в сучасному українському філософському дискурсі виконано дисертаційне дослідження, в якому з теоретичних позицій соціальної філософії розкрито феномен соціальної взаємодії й визначено її діалогічний механізм в контексті сучасного постіндустріального суспільства. Вирішення конкретних завдань сприяло досягненню мети дослідження, зумовило і підтвердило наукову новизну здобутих результатів.

Вперше:

– на основі загальнонаукового та соціально-філософського аналізу – феномен соціальної взаємодії концептуалізовано як інтерсуб'єктивний процес, що актуалізує та реалізує спільну взаємоспрямовану діяльність індивідуальних, групових та колективних соціальних суб'єктів, забезпечуючи динаміку суспільного розвитку; діалог визначено організуючим механізмом соціальної взаємодії;

– з'ясовано сутнісні характеристики соціальної взаємодії в процесі становлення та історичного розвитку українського суспільства, доведено що діалогічність є провідною рисою менталітету української нації, яка розвивалась завдяки актуалізації політичних, економічних, культурних зв'язків між українським народом і його сусідами, та була обумовлена необхідністю пошуку компромісу у міжкультурних історичних відносинах.

Уточнено:

– провідні ознаки діалогу, як організуючого механізму соціальної взаємодії в умовах формування і розвитку сучасного постіндустріального суспільства; інваріантна структура діалогу, що включає суб'єкти діалогу, предмет та простір діалогу, що детермінується процесом комунікації, за допомогою якої відбувається обмін інформацією між індивідами;

– загально-філософський зміст феномена "взаємодія", що розкривається як фундаментальна властивість буття, загальна властивість матерії, вид зв'язку, що включає статичну і динамічну характеристики, холістичний прояв єдності та цілісності світу;

– значення творчої особистості, яка виступає основним суб'єктом соціальної взаємодії в сучасному постіндустріальному суспільстві, будучи провідною стороною процесу творення соціуму; розкрито значення соціальної взаємодії для реалізації творчої особистості в постіндустріальному суспільстві;

Отримало подальший розвиток:

– дослідження структури соціальної взаємодії, що включає соціальний простір, індивідуальні, групові та колективні соціальні суб'єкти і предмет взаємодії, яка реалізується на всіх рівнях соціального буття;

– розкриття соціальних процесів сучасного постіндустріального суспільства, де соціальна взаємодія реалізується у політичній, економічній та культурній сферах соціального буття у своєрідних формах, окреслено діалогічний взаємозв'язок між зазначеними сферами.

Практичне значення здобутих результатів. Результати дослідження формують основу для подальших розробок проблеми гармонізації соціальних відносин у сучасному постіндустріальному суспільстві. Отримані результати можуть бути використані при розробці та викладанні курсів з філософії, соціології, соціальної філософії, культурології, політології, а також спецкурсів відповідної тематики. Також основні положення дисертації можуть бути використані органами соціального керівництва та адміністративного управління при створенні програм, спрямованих на організацію спільних дій, що вимагають взаєморозуміння між соціальними індивідами та локальними людськими спільнотами в сучасному глобалізованому світі.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи і результати дослідження обговорювались на наукових, теоретичних семінарах, засіданнях кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», а також знайшли відображення в доповідях і повідомленнях на міжнародних наукових та науково–практичних конференціях: «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадянського суспільства» (Одеса, червень 2008 р.); «IV Таврійські Читання: Соціокультурні аспекти техногенної цивілізації» (Сімферополь, вересень 2008 р.); «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадянського суспільства» (Одеса, травень 2010 р.); «VI Таврійські Читання: Філософія людського спілкування» (Сімферополь, вересень 2010 р.); «Традиція та інновація в науці та освіті» (Одеса, жовтень 2010 р.);

Публікації. Основні ідеї та положення дисертаційного дослідження відображені у 7 публікаціях загальним обсягом 3 д.ар. Зазначені публікації є авторськими, серед них 3 статті у спеціалізованих фахових виданнях, рекомендованих ВАК України (1 стаття англійською мовою); 2 статті й 2 тези – матеріали міжнародних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Мета і завдання дослідження визначили послідовність викладу матеріалу та структуру роботи, яка включає вступ, два розділи, які поділяються на сім підрозділів, висновки

до кожного розділу, загальні висновки та список використаних джерел. Обсяг дисертації 180 аркушів. Список використаних джерел – 206 найменувань, займає 20 аркушів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами і планами, характеризується теоретико-методологічна основа дослідження, визначаються цілі, завдання, об'єкт, предмет, наукова новизна дослідження, його практична значущість, вказується апробація та публікації результатів дослідження, структура і обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Методологічні основи дослідження соціальної взаємодії»* – проводиться соціально-філософський аналіз феномену соціальної взаємодії. Доводиться, що соціальна взаємодія є інтрасуб'єктивним процесом, що актуалізує та реалізує спільну взаємспрямовану діяльність індивідуальних, групових та колективних соціальних суб'єктів, забезпечуючи динаміку суспільного розвитку.

У першому підрозділі – *«Взаємодія як об'єкт соціально-філософського аналізу»* – розглядаються змістовні аспекти соціальної взаємодії. Стверджується, що взаємодія носить універсальний і активний характер. Властивості як матеріального об'єкта, так і соціального суб'єкта можуть проявитися й бути пізнаними тільки у взаємодії з іншими об'єктами або суб'єктами. Типи взаємодії розвиваються в залежності від форми руху матерії. У взаємодії здійснюється інтеграція частин у ціле, розрізнений організм починає існувати як цілісне єдине утворення. Сучасне природознавство стверджує, що взаємодія в природі пов'язана з матеріальними полями і супроводжується перенесенням матерії та інформації.

Дослідження феномена "взаємодія", здійснюється на основі теорій В. Вернадського, який розглядав взаємодію як вид зв'язку матеріальних об'єктів. Суттєвими ознаками матеріальної взаємодії є: перенесення матерії, її перетворення з одного виду в інший, або в загальному вигляді перетворення одного матеріального явища в інше, їх взаємна обумовленість, взаємний причинно-наслідковий зв'язок, при якому одне є по відношенню до іншого його причиною та наслідком.

Питання про взаємодію як соціального процесу було поставлено і розглядалося І. Кантом, Г. Гегелем, К. Марксом, та ін. У двадцятому столітті ідея соціального структурування буття людей, найбільш послідовно була проведена структуралізмом, що спирався на традицію соціально-філософського аналізу Г. Спенсера, К. Леві-Стросса, В. Дільтея. Принциповим для цих теорій є виводимість соціальної взаємодії з соціальних систем. У структурально-функціональному аналізі суспільних відносин Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, Г. Зіммеля, Р. Мертона, на основі якого розвинулися теорії символічного інтеракціонізму та

феноменологічної соціології, соціальна система виступає породженням соціальної взаємодії.

У роботі обґрунтовано, що суспільство можливо розглядати з точки зору інтегративного розуміння соціальної системи і соціальної взаємодії. Ця теорія розвивалася завдяки працям Ю. Габермаса та Е. Гідденса. Взаємозв'язок здійснюється за допомогою соціальних процесів, варіативність протікання яких визначається особистісним началом, а стабільність підтримується об'єктивно даними природними та соціальними чинниками.

Соціальна взаємодія визначається інтерсуб'єктивним процесом, що детермінується взаємозв'язком свідомостей індивідів, що розуміють і адекватно інтерпретують дії один одного. Інтерсуб'єктивний підхід, що підкреслює взаємозв'язок соціальних індивідів в суспільстві, застосовується в роботі відповідно до теорії А. Шюца. Зазначається, що саме динамічний, діалогічний, інтерсуб'єктивний характер виділяє соціальну взаємодію з інших соціальних відносин.

У другому підрозділі – *«Структура соціальної взаємодії»* – розглянуті три складові елементної структури взаємодії: простір взаємодії, суб'єкти взаємодії, предмет взаємодії, відзначається, що соціальна взаємодія може розвиватися тільки в єдності цих елементів. У розділі проведено аналіз взаємозв'язку соціальної взаємодії із соціальним простором.

У рамках соціально-філософської теорії структура простору як визначального початку розглядалась Е. Гідденсом. До досліджень фізичного простору, що є певною соціальною сферою суб'єкт-об'єктних відносин, звертаються Г. Зіммель, П. Сорокін, Т. Парсонс. Найбільшу розробленість, в рамках структуралізму, категорія "соціального простору" отримала в роботах П. Бурдьє. Для П. Бергера, Т. Лукмана, А. Турена, і А. Лефевра основним предметом вивчення стає множинність і непередбачуваність поведінкових актів, соціалізація та інституалізація в просторі соціальної реальності. До розгляду соціального простору, як простору, в якому розгортається діалогічна взаємодія, звертаються М. Бубер і М. Бахтін. У роботі показано, що структура соціального простору обумовлена соціальними відносинами.

Соціальна взаємодія в бутті соціуму визначається властивостями і здібностями суб'єктів взаємодії. До основних суб'єктів взаємодії автором відносяться індивідуальні, групові та колективні соціальні суб'єкти:

- окрема особистість, діяльність якої спрямована на досягнення певної мети, що має соціальне значення;
- група людей, якій притаманні системні якості: єдині свідомість, воля до дії; вільний вибір цілей, способів і засобів дій;
- певний цілісний соціум, якщо останній характеризується високим ступенем внутрішньої організованості, цілеспрямованою активністю його членів, які вільно обрали уніфіковані принципи життєдіяльності;

– суспільство, чи людство в цілому, наразі якщо воно виступає не лише як сукупність мешканців земної кулі, а якщо воно є єдиним цілим, усвідомлюючи себе таким, і спрямовуючи активність на глобальні гуманістичні цілі. Проте, на нашу думку, протягом всієї своєї історії, людство мало можливість виступати в ролі суб'єкта лише в дуже обмеженій мірі.

Динаміка взаємодії визначається соціальними позиціями актуалізуючих її особистостей, які відрізняються ціннісними орієнтаціями, менталітетом, соціокультурними умовами та соціальними установками, але в дослідженні підкреслено значення для соціальної взаємодії саме інтерсуб'єктивних відносин.

Третьою складовою структури соціальної взаємодії є предмет взаємодії. Предметом взаємодії є все нескінченне різноманіття речовинно-матеріальних форм і емоційно-чуттєвих переживань індивіда. Нескінченно варіативний предмет у сукупності з іншими елементами структури соціальної взаємодії створює можливість багатоваріантного розвитку соціальності.

У третьому підрозділі – *«Організуючий механізм соціальної взаємодії»* – основним механізмом соціальної взаємодії в сучасному суспільстві визначено діалог. Діалогом є соціальний феномен, покликаний подолати деструкцію, мінімізувати можливості соціальних конфліктів. Сутністю діалогу є створення спільного, якісно нового сенсу за допомогою взаємопроникнення і взаємодоповнення протилежностей.

Провісниками сучасного філософського діалогізму вважаються Л. Фейєрбах, який прагнув створити матеріалістичну антропологію як теорію взаємозв'язку та С. К'єркегор, що розвивав теорію теологічного діалогізму. Вагомий внесок у вивчення діалогу, його онтологічних і гносеологічних аспектів внесли М. Бубер, Ф. Розенцвейг – ідея діалогу з Богом та О. Розеншток-Хюсси. М. Бахтін вперше виніс дослідження діалогу на міждисциплінарний рівень, В. Біблер запропонував вчення про діалог культур.

Однією з найбільш актуальних сучасних ідей є ідея дослідження діалогу з методологічних позицій синергетики. У даному ракурсі діалог представляється інваріантною сутністю соціальної взаємодії, тобто діалог реалізує властивість структурної самоподібності на всіх рівнях соціальності. З метою дослідження діалогу як механізму соціальної взаємодії, в роботі аналізуються теорії вчених, які роблять спробу осмислити сутність і природу діалогу як соціального фракталу: В. Тарасенко, В. Войцеховича та ін. Дослідження діалогу як соціального фракталу веде до того, що, розглянувши діалог і його властивості на одному рівні, можна спроектувати дане знання на більш складні рівні соціального буття, що важко піддаються аналізу.

Діалог на всіх рівнях суб'єктної реалізації має інваріантну структуру. До елементів соціального діалогу відносяться: суб'єкти діалогу, соціальні дії яких є діалогічними; предмет діалогічної взаємодії; простір діалогу,

що детермінується процесом комунікації, за допомогою якої відбувається обмін інформацією між індивідами. Ця структура відтворюється і в масштабах внутрішнього діалогу, і на рівні міжособистісного спілкування, і при діалозі групових та колективних соціальних суб'єктів. Діалогу притаманні характеристики: децентризм, динамізм, незавершеність у просторі та часі, поліваріантність.

Діалог являє собою рух до розуміння і взаєморозуміння. Діалогічність соціальної взаємодії полягає в тому, що кожна зі сторін визнає опонента в якості унікальності, самоцінності, яка має право на оригінальність власного судження. Таким чином, мета діалогу – компроміс, на основі якого можлива соціальна взаємодія, заснована на взаєморозумінні та партнерстві.

У **другому розділі** – *«Міжсуб'єктна взаємодія в сучасному постіндустріальному суспільстві»* – аналізуються суспільні умови, у яких соціальна взаємодія здійснюється в сучасності й розкриваються особливості різновидів взаємодії, що мають місце в постіндустріальному суспільстві.

У першому підрозділі – *«Теоретико-методологічний аналіз постіндустріального суспільства як складної соціальної системи»* – проводиться соціально-філософський аналіз постіндустріального суспільства на сучасному етапі розвитку. Зазначається, що сучасне суспільство розвивається певною мірою хаотично, на основі використання потенціалу, закладеного в прогресі теоретичного знання, що позначилося на процесі перерозподілу суспільних благ і зміні структурування соціальних відносин.

Концепція постіндустріального суспільства отримала розвиток у теоріях Д. Белла. та Е. Тоффлера. На відміну від індустріального, в постіндустріальному суспільстві основними виробничими ресурсами стають інформація і знання. Наукові розробки поступово перетворюються на головну рушійну силу економіки. Найбільш цінним соціальним капіталом стає рівень освіти, професіоналізм, здатність до навчання і креативність працівника. За даних умов максимальні можливості для прогресивного розвитку забезпечуються розкриттям творчого потенціалу соціальних суб'єктів, набуттям суспільством в цілому нових ступенів свободи.

Окреме місце в дослідженні займає аналіз концепцій інформаційного та комунікативного суспільства. Термін «інформаційне суспільство» застосовується для позначення пізнього періоду постіндустріального суспільства і нового етапу розвитку людської цивілізації. Найбільш яскраві теоретики цього напрямку – А. Турен, Н. Луман, М. Маклюен. Інформаційне суспільство – суспільство, значна частина працюючих членів якого зайнята виробництвом, зберіганням, переробкою, розповсюдженням і реалізацією інформації, і особливо вищої її форми – знань.

У рамках дослідження проводиться диференціація понять «інформація» та «комунікація». Комунікація націлена на взаєморозуміння. Діалог виступає сполучною ланкою інтерсуб'єктивності в людському суспільстві, навіть у віртуальному середовищі. Вчені, що аналізують різноманітні підходи до «комунікативного суспільства» – К. Ясперс, Ю. Габермас, У. Еко та ін., акцентують увагу на значенні комунікації у встановленні соціального порядку в умовах інформаційного простору.

Окреме місце в розділі займає аналіз творення нової інтелектуальної еліти, що сприяє зміні традиційної стратифікації в постіндустріальному суспільстві та зміні аксіологічної парадигми, що базується на працях Р. Інглєгарта, Ж. Бодрийяра, та В. Іноземцева. Вищенаведені особливості суспільного розвитку призводять до того, що сучасному постіндустріальному суспільству, притаманні небачені раніше динамізм, діалогізм, однак вони стають менш стійкими і керованими, ніж раніше. Однією з головних проблем сучасності є підтримка балансу між об'єктивно розгортаємим науковим прогресом і збереженням соціальної стабільності та солідарності як у національному, так і в глобальному масштабах.

У другому підрозділі – *«Багаторівнева варіативність соціальної взаємодії в сучасному суспільстві»* – проведено аналіз основних соціальних детермінант розвитку соціальної взаємодії у постіндустріальному суспільстві, що ґрунтувався на дослідженні теорій Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, Н. Лумана, Ю. Габермаса, А. Стрізое, Дж. Томпсона та ін. Взаємодію в соціальному бутті сучасного постіндустріального суспільства позначено як узгодження, актуалізацію та реалізацію спільної діяльності індивідуальних, групових та колективних суб'єктів. Соціальна взаємодія здатна підтримувати соціум у регульованому рівноважному стані. Рівновага забезпечується завдяки балансу різних сил і тенденцій, які відтворюються та розвиваються у соціальних системах і в підсистемах, що їх обумовлюють. Серед підсистем соціуму ми виділили економічну, політичну та духовно-культурну сфери.

Соціальне буття, котре реалізовується в сферах економіки, політики та культури постіндустріального суспільства – опосередковане смисловими контекстами соціальної взаємодії і має єдиний механізм – діалог. Однак у кожному просторі присутні свої неповторні смислові конструкти. Суб'єкт, звертаючись до однієї з вищезначених сфер суспільства, повинен реалізовуватися в тому діалогічному контексті, який їй притаманний. У просторі економіки реалізується діалог-обмін, в політиці – діалог-презентація, в духовно-культурному просторі – діалог-відчуття.

Культура, у постіндустріальному суспільстві, детермінує розвиток економіки і політики за допомогою соціокультурних чинників соціальних відносин, вкорінених в традиції, релігії, звичаях. Простір економіки, у

свою чергу, визначає напрямок розвитку культури і політики за допомогою специфічної форми взаємодії: діалогу-обміну. Політична система забезпечує функціонування двох інших підпросторів конвенціональними, законодавчими та іншими засобами взаємодії між суб'єктами. Взаємодія всередині кожної просторової сфери забезпечує її потенційну динамічну стабільність, але тільки діалогічні відносини між ними є запорукою сталого розвитку суспільства.

У третьому підрозділі – «*Специфіка соціальної взаємодії в Україні – ретроспективний аналіз та перспективи розвитку*» – розглянуто соціально-історичний простір України. Метою такого звернення є уточнення загально-соціальних, національних і особистісних смислів, що детермінують процес соціальної взаємодії в сучасному українському суспільстві. Одна з проблем, яка знайшла своє рішення в даному розділі – вплив певних ментальних установок народу на формування соціальної взаємодії. Дане питання розглядається на прикладі становлення етносів на території України та формування національного менталітету, як основи суспільної свідомості й національної ідентичності.

Українська ментальна традиція є цінністю для сучасного людства тому, що в ній зародилися унікальні риси високої духовності, самотності, альтруїзму, відкритості, здатності до діалогу, яких так потребує постіндустріальне суспільство. Діалогічність, що притаманна культурі українського народу, набула розвитку завдяки виникненню та актуалізації політичних, економічних, культурних зв'язків між первинними слов'янськими громадами та їхніми сусідами.

Грунтуючись на дослідженнях Н. Бердяєва, М. Слюсаревського, Р. Додонова, національну ідентичність розглянуто, як найменш підвладну зміні характеристику особистості. Серед базових структур, що є визначальними у формуванні та стійкому підтриманні національної ідентичності, особлива увага в роботі приділяється менталітету. Менталітет соціального суб'єкта, означено історично сформованим складним соціально-психічним утворенням, що визначає рівень індивідуальної і суспільної свідомості, а також пов'язаний з ним спектр життєвих установок й моделей поведінки, спільний для певної спільноти; спосіб мислення, що є вихідною передумовою етнонаціональної самоідентифікації особистості.

Визначено провідні характеристики української національної свідомості: діалогічність, працьовитість, хазяйновитість, гостинність, рішучість, індивідуалізм, спрямованість на самовдосконалення, демократизм, толерантність, волелюбність. Також розкрито перспективи формування соціальної взаємодії в умовах сучасної України, враховані аспекти соціальної динаміки, інноваційності, а також досліджено витоки соціальної пасивності громадян українського суспільства. Розроблено рекомендації щодо конструювання соціалізаційних технологій в Україні на основі визначених особливостей національного характеру.

В четвертому підрозділі – «Творча особистість як основний суб'єкт соціальної взаємодії сучасного суспільства» – зазначається, що в умовах становлення постіндустріального суспільства виникає потреба в гармонізації систем соціальних відносин, що вимагає від соціальних суб'єктів застосування нетрадиційних творчих підходів, нестандартних рішень і дій. Визначено, що саме творча особистість є основним суб'єктом соціальної взаємодії в сучасному суспільстві, адже діалог між соціальними інститутами різного масштабу в кінцевому підсумку зводиться до діалогу між їх представниками, тобто, до особистісного міжсуб'єктного рівня. У зв'язку з цим, нами вирішується як проблема творчої особистості, так і проблема інноваційної діяльності та співтворчості, що є основою сталого суспільного розвитку.

Зважаючи на загально-соціальне значення, що надається інноваційній діяльності в постіндустріальному суспільстві, зазначаємо, що сучасне наукове співтовариство, з огляду на екологічні, економічні та демографічні світові проблеми, постійно підсилює вимоги до особистості інноватора – це має бути вільна, цілісна, освічена, активна особистість. Окрім того інноватор повинен бути відповідальним, тобто здатен усвідомлювати і нести відповідальність перед людством і світом в цілому за наслідки власної діяльності, поділяти принципи толерантності, довіри, партнерства, і як слідство – бути здатним підтримувати міжсуб'єктний, міжкультурний діалог, продукуючи інноваційну соціальну взаємодію. В роботі робиться акцент на тому, що для особистості-інноватора важлива не творчість заради творчості, а саме визнання його творіння і введення його в загально соціальний контекст, тобто породження інноваційної взаємодії.

Аналіз інноваційної взаємодії як основи творчості проводиться на базі методологічних принципів соціальної синергетики, теорій В. Бранського, С. Пожарського та ін. З точки зору соціальної синергетики, суспільство – це складноорганізована система, вектор соціальної еволюції якої залежить від інноваційної взаємодії і визначається значною мірою випадковістю. В умовах складності й непередбачуваності соціальних процесів у сучасному постіндустріальному суспільстві, синергетика орієнтує на використання законів самоорганізації суспільства з метою найбільш ефективного управління соціальними процесами. Однак, при аналізі процесів впровадження інновацій в соціальному просторі сучасного суспільства, слід враховувати, що самоорганізація невід'ємно доповнюється організацією громадської діяльності. Нами переконливо доведено, що інноваційна соціальна взаємодія уможливорює реалізацію творчого потенціалу людини в контексті сучасного постіндустріального суспільства.

У висновках викладено теоретичні узагальнення та запропоновано авторське вирішення наукової задачі, суть якої полягає в соціально-

філософському аналізі феномену соціальної взаємодії в контексті сучасного постіндустріального суспільства.

Проведене дослідження надало можливість в узагальнено-теоретичній формі зробити наступні висновки:

1. Аналіз феномена "взаємодія", як загально-філософської категорії дозволив визначити його як фундаментальну властивість буття, загальну властивість матерії, вид зв'язку, що включає статичну і динамічну характеристики, холістичний прояв єдності та цілісності світу. Суттєвими ознаками взаємодії є: перенесення та перетворення матерії або, в загальному вигляді, перетворення одного матеріального явища в інше, їх взаємна обумовленість та взаємний причинно-наслідковий зв'язок.

2. Соціальна взаємодія є інтерсуб'єктивним процесом, що актуалізує та реалізує спільну взаємоспрямовану діяльність індивідуальних, групових та колективних соціальних суб'єктів, забезпечуючи динаміку суспільного розвитку. Саме діяльнісний, діалогічний, інтерсуб'єктивний характер виділяє соціальну взаємодію з інших соціальних відносин. Взаємодія детермінується взаємозв'язком свідомостей індивідів, що розуміють і адекватно інтерпретують дії один одного. Окресленими властивостями соціальної взаємодії обумовлюється людиномірність соціуму як особливої форми матеріальної реальності.

3. Структура соціальної взаємодії в дослідженні аналізується шляхом розкриття взаємозв'язків між її складовими елементами, до яких автором відносяться: простір взаємодії, соціальні суб'єкти, предмет взаємодії, і відзначається, що тільки єдність цих елементів уможливорює розвиток соціальної взаємодії. Учасниками взаємодії є індивідуальні, групові та колективні соціальні суб'єкти. Доведено, що процес взаємодії визначається динамікою інтерсуб'єктивних відносин та суспільною позицією суб'єктів взаємодії, яка відрізняється ціннісними орієнтаціями, соціокультурними умовами та соціальними установками.

4. Діалог визначено організуючим механізмом соціальної взаємодії, що долає дуальність соціального буття. Реалії сучасного глобалізованого світового соціуму, його варіативність, невизначеність, яка притаманна всім сферам соціальності, зумовлює діалогічну варіативність спільних дій суб'єктів, що спонукає до необхідності розгляду діалогічності як основи динаміки соціальної взаємодії. Діалог, якому притаманні характеристики інваріантності, незавершеності, децентричності, має чітку структуру: суб'єкти, предмет та простір діалогу, що детермінується процесом комунікації, яка реалізується у соціальній взаємодії.

5. У роботі проведено соціально-філософський аналіз суспільства на сучасному етапі розвитку людської цивілізації – постіндустріального суспільства, для якого соціальна діалогічна взаємодія є необхідною умовою виживання і розвитку. Підкреслюється, що вміння спільно діяти має стати одним з найважливіших життєвих принципів сучасного співтовариства. Саме діалогічна сутність взаємодії може бути

застосована в динамічному багатофакторному світі, коли не працюють готові схеми і стандарти, немає заздалегідь заданих умов.

6. Серед підсистем, що утворюють структуру постіндустріального суспільства в дослідженні виділено економічну, політичну та духовно-культурну сфери. Соціальне буття, котре реалізується в сферах економіки, політики та культури постіндустріального суспільства – опосередковане смисловими контекстами соціальної взаємодії. Процес взаємодії в кожній з окреслених сфер детермінується специфікою провідної, людської діяльності та має певні особливості. Суб'єкт, звертаючись до однієї з вищезначених сфер суспільства, повинен реалізовуватися в тому діалогічному контексті, який їй притаманний. Взаємодія всередині кожної просторової сфери забезпечує її потенційну динамічну стабільність, але тільки діалогічні відносини між ними є запорукою сталого розвитку суспільства.

7. Процес соціальної взаємодії в сучасному українському суспільстві детермінується загально-соціальними, національними та особистісними смисловими конструктами. Реалії сучасного постіндустріального суспільства вимагають від громадян української держави підвищення рівня соціальної активності, громадянської компетентності. В умовах сучасної української дійсності, необхідно конструювати соціалізаційні технології спираючись на сутнісні характеристики національного менталітету: діалогічність, працьовитість, хазяйновитість, гостинність, рішучість, індивідуалізм, спрямованість на самовдосконалення, демократизм, толерантність, волелюбність, – що безумовно, може сприяти консолідації української нації, допомогти освітньому інноваційному розвитку отримати міцну національну основу.

8. Сутнісне ядро соціальності складають традиційні та інноваційні взаємодії, відповідно в цих двох формах і реалізується взаємодія суспільства та індивіда. Творча особистість визначена основним суб'єктом соціальної взаємодії в сучасному постіндустріальному суспільстві, адже діалог між груповими і колективними соціальними суб'єктами в кінцевому підсумку зводиться до діалогу між їх представниками. Зважаючи на загально-соціальне значення, що надається інноваційній діяльності в постіндустріальному суспільстві, підвищуються вимоги до особистості інноватора – це має бути вільна, цілісна, освічена, активна особистість. Окрім того інноватор повинен бути відповідальним, тобто здатним усвідомлювати і нести відповідальність перед людством і світом в цілому за наслідки власної діяльності, поділяти принципи толерантності, довіри, партнерства, і як слідство – бути здатним підтримувати міжсуб'єктний, міжкультурний діалог, продукуючи інноваційну соціальну взаємодію.

9. Серед загально-соціальних висновків додамо, що у сучасному глобалізованому світі слід зважати на те, що відмінності між соціальними суб'єктами: в ментальних установках, в культурі, в розумінні подій неминучі – вони спонукають до діалогу і в цьому сенсі –

плідні. Тому головне це не вважати відмінності вадами і не прагнути уніфікувати всі підходи, підвести їх під єдиний стандарт, одну правдиву релігію, єдину наукову парадигму. Для цього потрібен діалог світоглядів, діалог культур, заснований на терпимості, співробітництві, партнерстві. Необхідно, щоб діалогічність стала життєвою позицією сучасної людини, важливо мати бажання протистояти викликам сучасності не за рахунок інших, а разом з іншими.

10. Результати дисертаційної роботи отримані завдяки використанню певної сукупності відповідних методів дослідження, які уможливили здійснення соціально-філософського аналізу феномену соціальної взаємодії в контексті постіндустріального суспільства, розкриття ролі діалогу у формуванні сучасних суспільних відносин. Висновки носять конструктивний теоретичний характер і можуть бути використані при розробці та організації громадських програм, спрямованих на актуалізацію спільної діяльності соціальних суб'єктів в сучасному українському суспільстві.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Крымец Л. В. Социальные взаимодействия в Украине – анализ и перспективы развития / Л. В. Крымец // Культура народов Причерноморья. – 2010. – № 192. – С. 120–124

2. Krymets L. V. Perspectives of development of the society in the post – industrial reality / L. V. Krymets // Перспективи. – 2009. – №2 (46). – P. 192–197.

3. Крымец Л. В. Организационные механизмы инноваций в науке и образовании / Л. В. Крымец // Наукове пізнання. – 2008. – №1 (21). – С. 36–42.

4. Крымец Л. В. Истоки социальной пассивности техногенного общества / Л. В. Крымец // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского: материалы міжнародної наук. – практ. конф. [«IV Таврические чтения»], (Симферополь, 16 – 20 вересня 2008р.) / М-во освіти і науки України, ТНУ імені В.І. Вернадського, 2008. – № 4 (60). – С. 389–393.

5. Крымец Л. В. Инновации в науке и обществе – организационные механизмы / Л. В. Крымец : материалы міжнародної наук. – практ. конф. [«Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества»], (Одеса, 26 – 27 червня 2008р.) / М-во освіти і науки України, Од. нац. мор. ун-т. – Од. : Од. нац. мор. ун-т, 2008. – С. 162–165.

6. Крымец Л. В. Социальный статус как регулятор институциональных и личностных отношений в гражданском обществе / Л. В. Крымец : материалы міжнародної наук. – практ. конф. [«Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества»], (Одеса, 21 – 22 травня

2010р.) / М-во освіти і науки України, Од. нац. мор. ун-т. – Од. : Од. нац. мор. ун-т, 2010. – С. 325–326.

7. Крымец Л. В. Новація и творчество как реализация личностного начала в социальном взаимодействии / Л. В. Крымец : матеріали Міжнародної конференції [«Традиція та інновація в науці та освіті»], (Одеса, 30 вересня – 1 жовтня 2010р.) / М-во освіти і науки України, Південноукр. нац. пед. ун – т ім. К. Д. Ушинського. – Од. : Південноукр. нац. пед. ун – т ім. К. Д. Ушинського, 2010. – С. 29–33.

АНОТАЦІЇ

Крымець Л. В. Соціальна взаємодія у постіндустріальному суспільстві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2011 р.

Дисертація присвячена дослідженню соціальної взаємодії в постіндустріальному суспільстві.

Визначено зміст поняття "соціальна взаємодія", проаналізовано структуру соціальної взаємодії та виявлено залежність соціального простору та феномену взаємодії. Концептуалізовано значення діалогу як організуючого механізму соціальної взаємодії.

Проведено соціально-філософський аналіз постіндустріального суспільства на сучасному етапі розвитку. Розкрито діалогічну варіативність міжсуб'єктної взаємодії у різних сферах соціального буття сучасного суспільства.

Проведено ретроспективний аналіз формування культурно-історичних особливостей соціальної взаємодії в Україні, розроблено рекомендації щодо оптимізації соціальної взаємодій в умовах сучасної української дійсності.

Основним суб'єктом соціальних взаємодій сучасного суспільства означено творчу особистість. Розглянуто реалізацію інноваційної творчості особистості в сучасному постіндустріальному суспільстві.

Ключові слова: взаємодія, соціальна взаємодія, постіндустріальне суспільство, діалогічний механізм, національний менталітет, творча особистість.

Крымець Л. В. Социальное взаимодействие в постиндустриальном обществе. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Одесса, 2011 г.

Диссертация посвящена исследованию социального взаимодействия в постиндустриальном обществе.

Уточнено содержание понятия "социальное взаимодействие", что является интересубъективным процессом, актуализирующим и реализующим совместную взаимонаправленную деятельность индивидуальных, групповых и коллективных социальных субъектов, обеспечивая динамику общественного развития.

Проанализирована структура социального взаимодействия и выявлена взаимная детерминация социального взаимодействия и социального пространства. Раскрыто значение диалога как организующего механизма социального взаимодействия.

Проведен социальное-философский анализ постиндустриального общества на современном этапе развития. Раскрыта диалогическая вариативность межсубъектного взаимодействия в различных сферах социального бытия современного постиндустриального общества.

Проведен ретроспективный анализ социального взаимодействия в процессе исторического развития украинского общества, доказано что диалогичность является характерной чертой менталитета украинской нации, которая развивалась благодаря актуализации политических, экономических, культурных связей между украинским народом и его соседями, и была обусловлена необходимостью поиска компромисса в межкультурных исторических отношениях. Разработаны рекомендации по оптимизации социального взаимодействия в условиях современного украинского общества.

Основным субъектом социального взаимодействия современного общества обозначена творческая личность. Дана характеристика личности – инноватора, рассмотрена реализация инновационного сотворчества в условиях постиндустриального общества на современном этапе развития.

Ключевые слова: взаимодействие, социальное взаимодействие, постиндустриальное общество, диалогический механизм, национальный менталитет, творческая личность.

Krymets L. V. Social interaction in the post-industrial society. - Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of philosophical sciences, specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University after K.D. Ushinsky» – Odesa, 2011.

The dissertation devoted of social interaction in postindustrial society.

The dissertation reveals the definition of "social interaction", analyzes the structure of social interaction and the dependence of the phenomenon of social space and interaction. In scientific work is conceptualized the dialogue as the organizing mechanism of social interaction.

The analysis of post-industrial society at the present stage of development. This study examines the solved the dialogic interaction in various spheres of social life of modern society.

In this work is revealed a retrospective analysis of cultural and historical features of social interaction in Ukraine, gives recommendations for optimizing social interactions in the current Ukrainian reality.

The main subject of the social interactions of modern society is defined creative personality. Here is discussed a realization of innovative creation of personality in modern postindustrial society.

Keywords: interaction, social interaction, postindustrial society, dialogue mechanism, national mentality, creative personality.